

ՀԱՀԷ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԳՍԵՊԱՄԵԱՆԻ

ՎԵՐՋԻՆ ՆԱՄԱԿԸ

Սիրելի եւ ազնիւ բարեկամս Ա. Չօպանեան,

Այսօր ճիշդ ամիս մըն է որ երեւան կը մնամ : Եւ մինչեւ Դեկտեմբերի սկիզբը մտադիր եմ սպասելու : Խ. Հայաստանի ժեամեակի տօներն ալ տեսնելէ վերջ, կը մեկնիմ ասկէ Վարչափայի, Պերլինի եւ Փարիզի ճամբով եւ նոր տարիէն առաջ կը հասնիմ Ամերիկա :

Շատ երկար տեւեց ճամբորդութիւնս : Սահայն զիս երջանիկ կը զգամ, որ Խորհրդային երկիրները ու Հայաստանը տեսայ ու ամիսէ մը աւելի մեր բնաշխարհին մէջ ապրեցայ :

Ապրիլ, բայց ի՞նչ կեանք, ի՞նչ հսկայական տարբերութիւն կեանքի ձեւին եւ բովանդակութեան մէջ միանգամայն : Դարերով եւրոպայում, երգում, սիրով բաղձացում կեանքը արդէն իսկ հաստատ ու անխորտակելի հիմքու վրայ դրում է այստեղ :

Դարերու խռատն է որ զրական կողմերով իրազործում է :

Ամէն մէկ օր, այս 140,000է բաղկացած քաղաքին մէջ, նոր յայտնութիւններու ականաւան կը լինիմ : Կը հիանամ կը չճանաչեմ ու դամանքէ դարմանք կ'երթամ : Անկարող եմ նկարագրելու : Այսքա՛ն հրաշալի դարգացում, հասարակական կեանքի, արդիւնաբերութեան, ուսումի, գիտութեանց, մեքենականացումի եւ մանաւանդ մշակութի բոլոր ճիւղերուն մէջ վիթխարի նուաճումներ իմ երեւակայութիւնս կը գերազանցեն :

Աղքատ, անտէր, որր ու կորսուելու դատապարտուած ժողովուրդի զաւակներէն՝ ամէն մէկը մարդկային արժանապատուութեան տէր, իր անհատական կոչման ու կեանքի դէպքին, սեփական ուժերուն եւ պետական ու բնկերային պարտականութեանց կատարմանը նուիրում ու բարձրակէտին ձգտող գիտակից

անհատներ եւ ուժեր, զործօններ են դարձած :

Ո՛հ, այս սուրբ, իրական, առողջ ու նուրբ գիտակցութիւնը ո՛րքան ցանկալի էր, որ զարթնէր, կենդանանար ու զործէր մեր Ամերիկահայոց ժողովրդական շարքերուն մէջ :

Ես այստեղ պտոյտի, վազանսի չեմ եկած : Յերեկը զրազած եմ այցելելով պետական, զբոթական, արդիւնաբերական հաստատութիւններ, ծանօթանալով անոնց կազմութեան, նպատակին եւ զործունէութեանց փրաններուն, զործելակերպին, աշխատանոցներուն, գիտական, զրական, պատմական, քիմիական եւ այլ էնսթիթիւններուն, թեթեւ ու ծանր աշխատանքներու վայրերուն : Կը տեսնուիմ վարիչներուն, գիտուն ու իրապէս պատկառելի պետներուն եւ համեստ, լուրջ աշխատակիցներու ու զործող, արտադրող դասակարգերու ներկայացուցիչներուն հետ : Կը խօսիմ ամենուն հետ. կը լսեմ զանոնք մեծ, մեծ հաճոյքով եւ խոր, քերամ սիրով. անոնց միտքերուն, տրամադրութեանց, հոգեկան թռիչքներուն, բնկերային ձգտումներուն ու անհատական ամպլիսիոններուն կը տեղեկանամ : Կը հիանամ մանաւանդ այդ երկաթեայ - ոսկեղէն պէտք է ի լսել - տիւսիքիւնին, որուն ենթարկուած են մեր ցեղակից, արեւակից հարազատ եղբայրներն ու քոյրերը նոյնքան ծերերն ու երախաները, որ օր քան օրէ աւելի՛ լաւ կ'ըմբռնեն, կը հասկնան եւ զնահատելով կը սիրեն, կը պաշտեն իսկ այդ պետական տիւսիքիւնի տառն ու ոյին միանգամայն :

Ո՛հ, արտասահման, մանաւանդ Ամերիկայի հայ շրջանակներուն մէջ, ո՞վ պիտի տայ մեզ Հայերուս այդ ազամանդեայ կարգապահութեան հրաշագործ ոյին, այդ թանկազին պարտաճանաչութեան, հանրական աշխատանքի ու հանրական երջանկութեան ոսկեղէն բանալին,

այդ նուիրական, ստեղծագործ, կենդանարար բարոյական վիթամինը, որ դարաւոր ստրուկներէն, տղէտ ուղեղներէն, հիւժած ու մաշած մարմիններէն ու սխալ հասկացում աղականաբար ու թունաւոր աղատութեան մթնոլորտին մէջ փճանալու վրայ եղող հոգիներէն հրաշալի ձուլուածքներ կը ծնի եւ հրապարակ կը բերէ օրէ օր, վայրկեանէ վայրկեան:

Սափրիչներէն ճարտարագէտներ, հնակարկատներէն երաժիշտ- գոսփոփէօրներ, դիւղի կիներէն եւ մեր շինական աղջիկներէն զեղարուեստագէտ դերասանուհիներ, ու անկիրթ, կոշտ ու կոպիտ հայ մարդերէն նուրբ հաշուագէտներ, քիմիկոսներ, համալսարանական ուժեր, ելեքտրագէտներ ու վարիչներու բանակներ կը պատրաստեն Սորհ. Միութիւնն ու Հայաստան: Օրհնեա՛լ տիրակալութիւն, որուն շնորհիւ Ռուսը, Վրացին, Թուրքը, Քիւրտը՝ եղբայրացած խաղաղ եւ եռանդուն հողը կը հերկեն, գիտութիւն, ուսում, առողջութիւն, հարստութիւն կը սերմանեն ցեղերուն մէջ, հսկայ գործանոցներ, հիմնարկներ կը կառուցանեն, դպրոց, համալսարան, մամուլ եւ գրականութիւն կը հիմնեն, կը զարգացնեն, լեռներ կը ձեղքեն, երկրին, ժայռերուն, անտառներուն արդանդները կը բանան, ապառաժներու երակները կը պատեն, երկրէն, հողէն, քարէն, փայտէն, ջուրէն ու բնութեան անդուստ տարրերէն հաց, լոյս, ջերմութիւն, ոյժ, ելեքտրական հոսանք, շարժում ու կենսական նիւթեր, հիւթեր բոլորեցնելու եւ նոր, հաստատ եւ հզօր ու իրական երջանկաբեր քաղաքակրթութիւն մը հիմնելու որոշ նպատակով եւ երկաթեայ կամքով:

Յերեկները այս բոլորը դիտելու եւ նօթագրելու կը զբաղիմ. իսկ երբ երեկոյեան Պետական Թատրոնէն, Հայ - Կինօն, Պետ. Օփերայէն, դասախօսութենէ մը կամ դատիւ - կայանէ մը եւ կամ երաժշտական երեկոյթէ մը դառնամ ժամը 11,30ին, տակաւին քունս չի տանիր, չեմ քներ, կը նստիմ պանդոկիս սենեակին մէջ եւ կը սկսիմ լուս խորհիլ ու խոկալ լրջօրէն՝ օրուայ տեսածներուն, առօրեայ յայտնութեանց, անհատական խօսակցութեանց, ծանօթացումներուն, իրաց, դիպաց ու անձանց երեւոյթներուն եւ ձեւերուն ու իմաստներուն, այլ մանաւանդ արժէքներուն մասին:

Ու անդալարար, աղամայիցս, բայց շատ բնական եղանակով այժմու, 1935ի, դեռ այնքան անկատար նկատուած իրականութիւններէն միտքս ու երեւակայութիւնս կը սահին ու կ'երթան դար մը առաջ, ապագային, ու կ'իյնամ երազներու մէջ, որոնք գալիք դարու չօչափելի, զգալի ու վայելուելիք իրականութիւններն են:

Միթէ կարելի՞ է միտքը դրողեցնել սպառիչ վրէժներու, ցեղային կամ կրօնական քինականորութեանց փուճ, վնասակար ու սխալ, հիւանդոտ ոխերով, կամ սիրային հաճոյքներու եւ սխալական վայելքներու արտաժէտ խոհերով, երբ կայ օրուան մտրակիչ պէտքը, դործը, նուիրական աշխատանքը եւ անմահ հայկական-արեւելեան մեր երաժշտութիւնը:

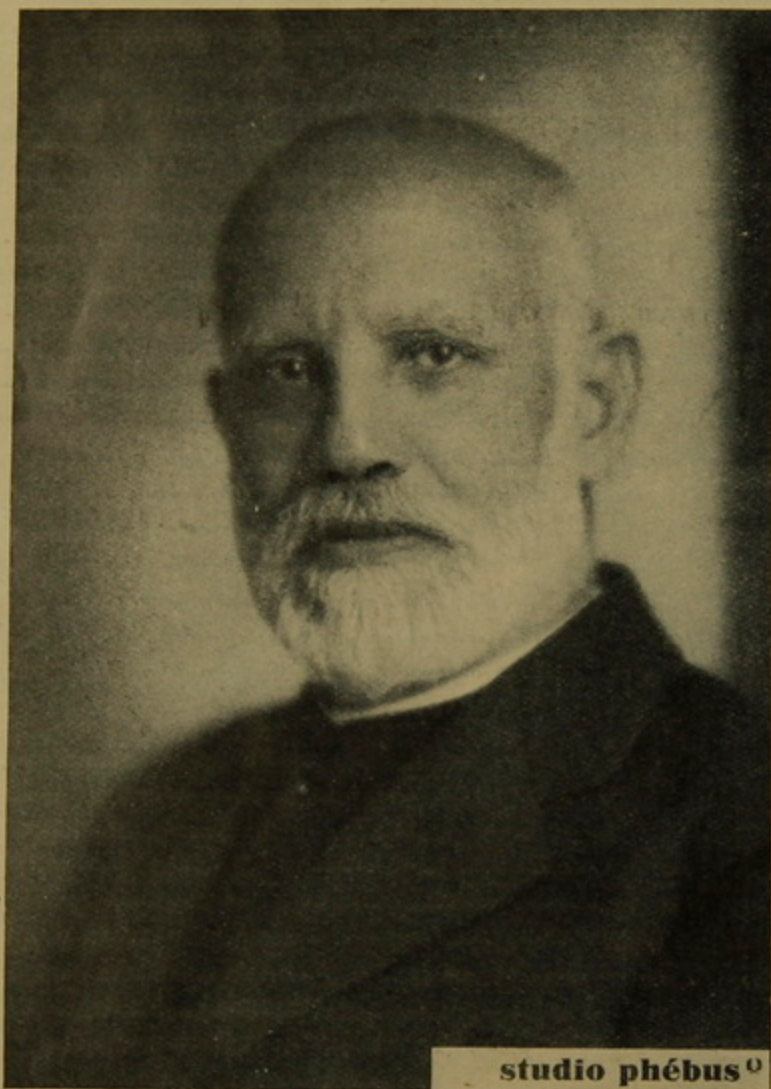
Մենք այժմ հանդիսատեսներն ենք ամէն մարդի մէջ այն կերպարանախոսութեանց՝ որոնք երբեմն քսան դարեր առաջ տեղի ունեցան տարրեր ձեւի ու երեւոյթներու ներքեւ՝ երբ եկաւ Քրիստոնէութիւնը (որպէս յաջորդը եւ ժառանգորդը յունահռոմէական քաղաքակրթութեան, ու աշխարհից ու նոյն իսկ մասամբ թուեցաւ քանդել ու փճացնել հիմքը, նախորդը, սիրուած ու փայփայուած աւանդականը:

Քանզե՞ց, անհետացո՞ւց, թէ ոչ բարեփոք, յեղաշրջեց ու աղնուացուց հինը, աւանդականը: Պատմութիւնը գիտէ եւ գիտեն ամէն անոնք որ քաղաքակրթութեան պատմութիւնը կրնան հասկնալ:

Մանուկ հասակէս մինչեւ ցարդ, մօտ յիսուս տարիներէ ի վեր իմ աղգս, Հայց. Եկեղեցիս, ուսուցիչներս բազմեախոս՝ ինձ պատեհութիւնն ու հնարաւորութիւնը տուին հիմնապէս սերտելու, ուսանելու եւ ճանչնալու Աւետարանը եւ աղգային, եկեղեցական մեր կրկին պատմութիւնները եւ անոնցմով թրքածուած հայկական մատենագրութիւնն ու հայկական մշակոյթը:

Այսօր, պէտք է խոստովանիմ անվերապահօրէն թէ երբեք ու ամենեւին այդ բոլոր ուսումներուն առարկաներուն ու նիւթերուն յրատակ ու պայծառ ըմբռնումը եւ ճանաչողութիւնը այնքան ալ կարելի ու համեմատաբար կատարեալ չէր եղած, որքան այս միակ ամսուան մէջ:

Մեր Փրկչին Աւետարանը, Անոր անձը եւ

Շահէ Արփեպիսկ. Գասպարեան

վարդապետութեանը համաշխարհային ու ազգային եւ անհատական նշանակութիւններն ու տարողութիւնը, ոյժը, վսեմ գեղեցկութիւնները, փրկող, հաստատող ու խաղաղարար հանդամանքները այնքան սերտ ու սեռն յստակութեամբ ու իրենց յաւիտենական արժէքներով չէի կրցած ըմբռնել, որքան այժմ:

Հայոց պատմութիւնն ու եկեղեցին, ժողովուրդը եւ պետութիւնը՝ իրենց դէպքերով եւ դէմքերով լուսասիրւո պայծառակերպութեան մը մէջէն աւելի մտերմիկ, աւելի մարդկային,

անհունօրէն աւելի սիրելի կը խօսին, կը ժպտին ու կը խանդավառեն զիս:

Իմաստասիրական ուսումը, որուն ի խնդիր եղայ 1913էն ցայսօր, հակառակ լաւագոյն ուսուցչապետներու՝ միշտ մնացած էր ինձ համար՝ մտաւոր վերացումներու, բնազանցական տեսարանութեան, իրերահակառակ սկզբունքներու, կնճիռներու, ուստի մտքի եւ հոգիի անվերջ տուայտանքի, անհուն ու ցաւազին հարցապնդմանց, անյարիր օղակներու բոնի օղկաւորման մտաւոր փրոսեսիւս մը, եւ ընդ

եւ ժխտելով ու հաստատելով, չիմելով ու քանդելով, ալքելով ու կառուցանելով դադարներ, կադապարներ խորհուրդիս, աշտարակները եւ բերդերը հաւատքիս, կամուրջներն ու անդրուարները իմ նուաճումներուս:

Չեմ կրնար բսել անշուշտ որ Յուլիսէն իմեր Սուրիա, Գերմանիա ու Ֆրանսա եւ ի վերջոյ Հայաստան ճամբորդութիւններս վերջնապէս լուծած եղան բոլոր կնճիռները մտքիս առջեւ, փարատելին ամէն առեղծուած, յստակեցին ամէն տեսութիւն, հարթեցին ինձ համար իմաստասիրական ամէն խութեր: Սակայն կը զգամ թէ իմ համեստ մտաւոր աշխարհիս մէջ բերին ու հաստատեցին աւելի ներդաշնակութիւն, կարգ-կանոն, աւելի իրական ու զրական աշխարհայեացք. իմ անհատական կեանքիս ու մեր հայ իրականութեան, հայ զաղութահայութեան կեանքի ճամբան ու կոչումը շատ աւելի յստակ, աւելի պայծառ ու ազատ, յուսադրող ու երջանկութեան ուղիղ գծին վրայ կը տեսնեմ քան երբեք:

Տաղնապելու պէտք էկայ. Լուսաւորչի կանթեղը չէ մարած Արագածի վրայ. կը փարատին մշուշներ: Արեւը պայծառ է հոս. երկինքը կապոյտ ու սրտերն են յուսալից:

Գաշտերը կը հերկուին. Արարատեան դաշտը Փարպեցի Ղազարին, Արաքսի հովիտին դիւղերն ու աւանները, մայրաքաղաքի թեւերուն ներքեւ, հացահատիկին բազում եւ ընտրելադոյն տեսակները կը հնձեն. քրաքորները եւ արօրներ քով քովի կը դործեն. եղնասայլերը շարան շարան կ'իջնեն ձօճուելով, բեռցած խոտի ու խարի հսկայ բեռներ: Երեք տրական հոսանքները զարեքով մթնած օճախներուն, անկիւններուն, հրապարակներուն, տուններուն, տաճարներուն լոյս, արդիւնարար դործարաններուն ոյժ եւ ամէն վայրկեան աջէն ու ձախէն թռչող սլացող ինքնաշարժերուն շարժում ու հայ ազգաբնակչութեան կեանք ու տոկուն երջանկութիւն կը հայթայթեն, հաւատարիմ սրտով խոստումներ կը փափսան՝ լսել գիտցող ականջներուն:

Գիտեմ, պիտի հարցնես, պիտի ուզես գիտնալ թէ դնացի՞ տեսնել Ս. Էջմիածնի սրբութիւնները, հնադարեան Մայր Տաճարը, Ս. Հռիփսիմէն - Գայեանէն, Շողակաթը, տեսա՞յ Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետը, Հո-

ղեւոր Գեր. Պորհրդոյ եւ Մայր Աթոռի միաբանութեան անդամները, մեր եկեղեցական հայրերն ու եղբայրները: Գիտեմ, լուրեր, խաղերիկներ կ'ուզես ունենալ անոնց կացութեան, ապրելակերպին, խորհելակերպին նկատմամբ: Շուտով կը տեսնուինք ու մանրամասն կը հաղորդեմ քեզ ինչ որ տեսայ իբր ականատես: Այսչափ միայն առայժմ բաւական թող լինի քեզ, թէ ես չափազանց գոհ եւ ուրախ եմ իմ այս ուխտաւորութենէս Խ. Հայաստանի եւ Ս. Էջմիածնի: Շատ լաւ ու միշտ ալ բարձր են Հայոց Հայրապետին եւ իր Միաբանութեան ուղին, տրամադրութիւնները. հանդիստ, խաղաղ ու աշխատանքի նուիրուած, իւրաքանչիւրն իր կարգին ու աստիճանին համեմատ, կը դործեն, կ'աղօթեն ու կ'ապրին՝ միշտ յուսալից ու զուարթ: Ունին նիւթականի կարիք, որպէսզի չինեն, ընեն բաներ որ եկեղեցիին պայծառութեան կը պատկանին եւ որոնց հայթայթման մասին Մայր Աթոռի յատուկ նուիրակ Գեր. Տ. Գաբելյին Արք. Յովսէփեան չուտով կուզայ Ամերիկա, խօսելու լիովին հեղինակաւորութեամբ, իբր պատգամարեւր Հայոց Կաթողիկոսին:

Արտասահմանի Հայութիւնը թող վստահ լինի Հայաստանի կառավարութեան ու իր Հայրապետին իմաստութեան վրայ, եւ թող իր քսակը ու սիրտը լայն բանայ մեր վերաշինուող Հայրենիքին ու Ս. Էջմիածնի բազմապիսի, օգտաշատ աշխատութեանց ու անհրաժեշտ կարիքներուն օգնելու համար խրոփսան:

Մէքը խօսքով ըլլալէ պէտք է զաղրի: Սիրոյ լաւագոյն արտայայտութիւնը գործն է ու նուիրում, գոհողութիւն:

Եօթը օրեր վայելեցի Ս. Էջմիածնի հիւրասիրութիւնը. այցելեցի եւ ուխտաւորի համբոյրս դրի Սրբութեանցը վրայ: Միթարուեցայ: Վայելեցի Ամեն. Հայոց Ս. Կաթողիկոսին հայրական սէրն ու սեղանին մասնակից ըլլալու պատիւը՝ քանիցս անգամներ, Մեսրոպ, Բագարատ եւ Գէորգ Արքեպիսկոսներուն հետ միասին, և վայելեցի եղբայրական սէրն ու յարգանքը միւս սրբազաններուն ու վարդապետներուն: Հոկտ. 20ին, Գիւտ Պաշի տօնին առթիւ Վեհ. Կաթողիկոսին կարգադրութեամբ պատարագեցի Իջման սեղանին վրայ: «Հայր Մեր»էն առաջ կարդացի Ուխտագիր մը շատ

պատշաճ, որով — առանց կիրիկիոյ կաթողիկոսութիւնը իբր անջատ ու հերձեալ Աթոռ նկատելու եւ յայտարարելու —, Մայր Աթոռի միաբանութեան անդամի հանդամանքովս՝ Եպիսկոպոսական ուխտս կրկնեցի հանդէպ Ամենայն Հայոց Հայրապետին ու Հայց. Եկեղեցւոյ եւ այս կերպով մէջտեղէն վերցած եղաւ Գէորգ Դ. մեծազօր՝ կաթողիկոսի հաստատած ցանկը ու միջեկեղեցական պատուարը եւս, ու այնուհետեւ քարոզեցի եւ վերջացուցի պատարադր: Հաղորդուեցան նոյն օրը մօտ հարիւր հոգիներ, օրուան ուխտաւորները:

Էջմիածին եղածս օրերուն, երկու օր զրաղեցայ Էջմիածնայ Մատենադարանին մէջ: Տեսայ պետականօրէն հաստատուած կարգն ու կանոնը, ճշգրտապահութիւնն ու մաքրութիւնը, զրքերու, մանաւանդ ձեռագիրներու հանդէպ՝ այդ թանկագին ժառանգութեանց հանդէպ ծայր աստիճան գուրդուրանքը, հոգածութիւնն ու պաշտումի հասնող սէրը՝ յանձին մատենադարանապետ Սեննքերիմ Տ. Յակոբեանի, որ բարի եղաւ ինձ ցոյց տալու ընտրելագոյն զըրջագիրները դարաւոր:

Հոկտ. 25ին կատարեցի ուրիշ ուխտաւորութիւն մը, որ քաջ գիտեմ քու ալ սրտիդ կը խօսի: Արտակ Ս.ին հետ գնացինք յուխտ եւ

յերկրպագութիւն Օշականի Մեծ Սուրբին, Ս. Մեսրոպի դամբարանը: Համբուրեցի զերեզմանին քարը: Աղօթեցինք. անկէց անցանք Աշտարակ ջրարբի գիւղը՝ լի յիշատակներով, եւ բարձրացանք Մուղնիի, Փարպիի վրայով մինչեւ Յովհաննաւանքի կիսաւեր հնութիւնները, որ պետական յատուկ կարգադրութեամբ եւ օրէնքներով կը պահպանուին:

Շատ երկարեցի նամակս. ներողամիտ եղի:

Սիրտս ու միտքս լեցուն են ջերմ զգացումներով եւ խորհրդածութիւններով: Ոչ ժամանակ եւ ոչ տեղ ունիմ այս միակ նամակով քեզ յայտնելու ամէն բան որ կ'ուզէի:

Այսօր հասան Ամերիկայէն Հօկի 30 պատգամաւորները: Տեղեկութիւններ առի ձեր բոլորին մասին:

Նոյ. 29ին մեծ հանգէսներով պիտի տօնուի Հայաստանի խորհրդայնացման 15ամեակը: Երկրորդ հնգամեայի պլաններու կատարումը օրէ օր կը ծանուցուի:

Ամենքս չափազանց ոգևորուած ենք:

Ես քաջատոջ էմ ու երջանիկ կը զգամ ինքզինքս լիովին: Տօնակատարութիւններէ վերջ համբայ կ'ելլեմ չուտով: Ուրեմն ցտեսութիւն:

Ողջունիւ սիրոյ եւ յարգանաց

Մ'նամ ձերդ՝

ՇԱՀԷ ԱՐՔԵՊՍ. ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ